

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Гнускіної Ганни Володимирівни
«Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних
наук за спеціальністю
19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія

Вивчення психологічних чинників професійного вигорання є однією з актуальних проблем в економічній психології. Даному питанню і присвячена дисертація Гнускіної Г.В.

Автор дисертаційного дослідження справедливо зазначає, що розвиток підприємництва в Україні є одним із суттєвих чинників економічного зростання та забезпечення соціальної стабільності суспільства. Однак, з урахуванням соціально-економічних труднощів, які сьогодні переживає українське суспільство, діяльність підприємців характеризується багатьма негативними виявами, одним із яких є професійного вигорання. Тому особливого значення набуває аналіз психологічних чинників професійного вигорання у підприємницькій діяльності.

У роботі чітко окреслено об'єкт, предмет, гіпотеза, завдання дослідження, що дало можливість реалізувати мету роботи, яка полягала у аналізі рівнів, психологічних чинників професійного вигорання, а також розробці тренінгової програми для підготовки підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження Гнускіної Г.В. полягає в тому, що вперше: розкрито зміст професійного вигорання у підприємців та особливості професійної діяльності підприємців, які обумовлюють його виникнення; визначено рівень вираженості професійного вигорання у підприємців; виявлено чинники мікрорівня (особистісні, організаційно-професійні, соціально-демографічні та сімейно-підприємницькі характеристики), які впливають на вираженість професійного вигорання у підприємців; визначено чинники мезорівня (форма

реєстрації, сфера підприємницької діяльності, кількість осіб в організації), які мають зв'язок з професійним вигоранням підприємців; розроблено та апробовано програму тренінгу для профілактики та подолання професійного вигорання у підприємців; уточнено: зміст та чинники професійного вигорання у підприємців; поглиблено уявлення про психологічні особливості підприємницької діяльності та психологічні умови підвищення її ефективності.

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є практична значущість результатів дослідження, що полягає в тому, що розроблено та апробовано тренінгову програму, спрямовану на підготовку підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання.

Отримані результати дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної освіти у процесі викладання навчальних курсів «Організаційна психологія», «Управління персоналом», «Психологія підприємництва», «Професійний стрес та професійне вигорання особистості» та ін.

У першому розділі дисертації **«Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми психологічних чинників професійного вигорання у підприємців»** описано основні підходи до вивчення професійного вигорання особистості, його сутність і структуру. Розкрито зміст, види та функції підприємницької діяльності та особливості, які впливають на виникнення професійного вигорання. Обґрунтовано основні чинники професійного вигорання, які можуть обумовлювати виникнення професійного вигорання у підприємців.

Дослідниця формує висновок про те, що під професійним вигоранням розуміється емоційне, розумове та фізичне виснаження через довготривале залучення особистості до некерованої стресової ситуації в процесі емоційно насичених контактів у професійній діяльності.

Зазначено, що в основу дослідження покладено психологічний підхід до вивчення підприємництва, в рамках якого підприємництво розглядається

як особливий вид діяльності, що спрямована на отримання прибутку і має такі ознаки: ознака свободи і незалежності; ознака ініціативи та активності; ознака інноваційності та ризику.

Значна увага приділяється виокремленню основних психологічних чинників професійного вигорання, які належать до трьох груп: 1) до чинників макрорівня, які впливають на розвиток професійного вигорання підприємців, віднесено такі: ставлення держави та населення до підприємницької діяльності; створення законодавчих, соціальних та матеріально-фінансових умов для розвитку підприємництва; створення механізмів ефективної взаємодії держави, громадських організацій та підприємництва; наявність загальної концепції і програми забезпечення психічного здоров'я та ін.; 2) до чинників мікрорівня належать: а) особистісні характеристики підприємців, які відіграють суттєву роль у розвитку професійного вигорання (особистісно-підприємницькі; особливості мотивації; включеність у роботу). Такі характеристики, на думку автора, відображають загально підприємницькі, мотиваційні та енергетичні «вектори» підприємницької діяльності; б) організаційно-професійні характеристики підприємців (рівень освіти; тип освіти; стаж підприємницької роботи; наявність досвіду роботи у сфері обраної діяльності; наявність досвіду роботи в управлінні; робоче навантаження (тривалість робочого дня; наявність і періодичність вихідних)); в) соціально-демографічні характеристики підприємців: власне соціально-демографічні (вік, стать, сімейний стан) та сімейно-підприємницькі характеристики (наявність батьків-підприємців; наявність підтримки з боку рідних щодо ведення підприємницької діяльності; особливості здійснення підприємницької діяльності (самостійно або з сім'єю, друзями) та ін.; 3) до чинників мезорівня належать такі характеристики організації: форма реєстрації (фізична особа; юридична особа); сфера підприємницької діяльності (торгівля; надання послуг; виробництво); кількість осіб в організації та ін.

У другому розділі «Емпіричне дослідження психологічних чинників

професійного вигорання у підприємців» – викладено загальну стратегію констатувального дослідження, обґрунтовано систему методичних прийомів та діагностичних методик, які використовувалися в ході експерименту, виявлено рівень вираженості професійного вигорання у підприємців та чинники, які обумовлюють його виникнення.

Гнускіна Г.В. виявила вплив чинників мікрорівня, як особистісні характеристики підприємців, що виступають суттєвими чинниками професійного вигорання підприємців. Серед них лідируючі місця займають такі чинники, як «підприємницькі здібності» та «включеність в роботу» підприємців, а далі слідує окремі види соціально-психологічних установок підприємців («орієнтація на результат», «орієнтація на свободу», «орієнтація на владу», «орієнтація на альтруїзм» та «орієнтація на егоїзм»).

Також зазначено, що чинники мікрорівня, як організаційно-професійні та соціально-демографічні характеристики підприємців, є достатньо вагомими чинниками, які обумовлюють виникнення професійного вигорання у підприємців. Серед них перші місця займають такі, як «наявність стажу і досвіду роботи в підприємстві та в обраній сфері», «наявність батьків-підприємців», далі слідує «освіта підприємців» (рівень і тип), і на останньому місці перебувають такі чинники, як «вік підприємців», «стать підприємців» і «тривалість робочого дня».

У процесі дослідження виявлено авторкою значимість чинників мезорівня, які впливають на професійне вигорання у підприємців. При цьому більший вплив мають такі чинники, як «форма реєстрації підприємців» та «кількість працівників в організації», ніж чинник «сфера підприємницької діяльності».

Загалом результати констатувального етапу дослідження показали наявність достатньо вираженого професійного вигорання у підприємців та засвідчили вплив чинників мікро- та мезорівня на його виникнення.

У третьому розділі **«Психологічні умови підготовки підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання»** – наведено загальну стратегію, мету, завдання та організацію формувального експерименту.

Дисертанткою представлено зміст, структуру та особливості проведення тренінгу «Психологічні умови підготовки підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання», побудованого на основі технологічного підходу з використанням інтерактивних технік.

Результати формувального експерименту підтвердили ефективність розробленого Гнускіною Г.В. тренінгу та довели можливість його використання для підготовки підприємців з проблем профілактики та подолання професійного вигорання.

Зміст наукового доробку Гнускіної Г.В. представлений не лише дисертацією та відповідним її змісту авторефератом, а й достатньою кількістю ґрунтовних публікацій (статей, тез доповідей на наукових конференціях тощо), що також заслуговує на позитивну оцінку.

Оцінюючи позитивно проведені дослідження, разом з тим, слід висловити *певні зауваження і побажання*:

1. У теоретичному розділі дисертації потрібно було б детальніше проаналізувати, як негативний, так і можливий позитивний вплив професійного вигорання на діяльність як окремих підприємців, так і підприємницьких організацій в цілому.

2. Позитивно оцінюючи виділення автором в окрему групу підприємницько-сімейних характеристик опитуваних як чинників професійного вигорання підприємців, вважаємо за потрібне вказати, що вони не повно висвітлені у теоретичній частині.

3. У емпіричній частині роботи, яка стосується констатувального етапу дослідження, не завжди здійснено порівняльний аналіз отриманих даних з результатами інших дослідників.

4. Дослідження «зовнішніх» чинників мезорівня, які впливають на виникнення професійного вигорання підприємців, варто було б доповнити

«внутрішніми», психологічними чинниками, наприклад, організаційною культурою, соціально-психологічним кліматом підприємницьких організацій та ін.

Зазначені зауваження не знижують якості представленої роботи, яка за своїм науковим рівнем, новизною у дослідженні проблеми, теоретичним та практичним значенням є прикладом успішного поєднання теоретичної і експериментальної науково-дослідної роботи. Відповідно до її результатів можна стверджувати, що висунуту гіпотезу підтверджено, мету досягнуто, завдання виконано.

Отже, все вищезазначене дозволяє стверджувати, що дисертація Гнускіної Ганни Володимирівни «Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців» задовольняє вимоги до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія.

**Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології і педагогіки
Національного технічного
університету України
«Київського політехнічного інституту
імені Ігоря Сікорського»**

